

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

in mycket av det speciella i framställningen, inte minst sammanvävningen av den konkreta, vardagliga kampen mot sjukdom och fattigdom med ett djupt andligt perspektiv. Känslan av enhet är så stark att Mi efter Arnolds död snarast upplever hans närvaro än mer intensivt. Denna känsla ebbar dock ut i mötet med den omgivande verkligheten och det är i en känsla av andlig och fysisk död som tredje delen av självbiografen, *Resfärdig*, inleds. I avhandlingens slut motiveras att analysen av *Arnold* fått rama in de övriga kapitlen. *Resfärdig* mynnar ut i bilden av maken och Emilia Fogelklou spänner, menar avhandlingsförfattaren, i sin självbiografiska svit en båge från *Arnold* till *Arnold*. Tveklöst var det önskan om att få berätta om maken som drev Emilia Fogelklou att börja skriva sin självbiografi men frågan är om det är detta som driver den självbiografiska texten framåt. Jag anser att det är jagets sökande efter helhet och det livdöd-liv mönster som därmed utvecklas som främst utmärker självbiografen. Detta gäller både jaget på ett djuppsykologiskt plan och i de val och strategier som hon gör i sin offentliga verksamhet. Därför är det synd att dessa linjer inte sammanbinds än mer genom att *Resfärdig* i stort sett lämnas utanför analysen. Ibland framstår jaget i självbiografen som alltför speciell och det tror jag bottnar i en avsaknad av ett tydligare socialhistoriskt perspektiv kombinerat med ett genusperspektiv och en för stark inriktning på det biografiska. Här hade man kunnat anknyta mer till Emilia Fogelklous uppfattning att hon inte enbart ville skildra ett privat öde utan såg sig som representant för en kvinnogeneration. Jag hade således gärna sett att den självbiografiska texten stått ännu mer i centrum, både i närläsningar och i en socialhistorisk kontext.

Som framgått har Ingrid Meijling Bäckman skrivit en avhandling som spänner över många fält. Här lyfts intressanta tidsbilder fram i beskrivningar av de miljöer som självbiografens jag rörde sig och givande tolkningar görs av den självbiografiska texten, inte minst i kapitlet om äktenskapsskildringen, som ger en fin förståelse av makarnas speciella gemenskap. Ingrid Meijling Bäckmans avhandling är ett viktigt pionjärbete som kommer att få betydelse för framtida forskning.

Margaretha Fahlgren

Håkan Möller, *Den wallinska psalmen* (Bibliotheca Theologiae Practicae, Kyrkovetenskapliga studier 56). Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1997.

Wallinforskningen tycks ha befunnit sig mellan två discipliner under den period när den klassiska svenska litteraturen utforskades. Litteraturhistorikerna (med undantag för Olle Holmberg) undvek psalmanalyser, kanske av hänsyn till teologerna som ju bättre behärskade

bibel- och kyrkotradition. Teologerna tycks ha ansett psalmförfattarna alltför teologiskt eklektiska för att vara av primärt intresse. Emil Liedgrens verk från 1910 och framåt (diss. *Wallins läroår som psalmdiktare 1806–1812*, 1916), som tyvärr aldrig samlades till en monografi, stod liksom Allan Arvastsons (diss. *Den Thomander-Wieselgrenska psalmboken*, 1949) ganska isolerat. Dock har 1819 års psalmbok självfallet behandlats i de litteraturhistoriska översiktsverken; ett viktigt bidrag är Elsa Norbergs kapitel i *Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria*.

På senare år har situationen förändrats och bland dem som bidragit till en ny tvärvetenskaplig psalmforskning är Håkan Möller som nu lagt fram sin doktorsavhandling *Den Wallinska Psalmen* inom ämnet kyrkovetenskap. Hans undersökning behandlar ”den wallinska psalmen i 1819 års officiellt gillade och stadfästa svenska psalmbok” (s. 9).

Möller inleder med en användbar forskningsöversikt, där han i huvudsak ansluter sig till den idé- och textgenetiska tradition som har sitt ursprung i Johan Wilhelm Beckmans forskningar under decennierna efter 1800-talets mitt och fullföljes av Liedgren och Arvastson. Vad gäller Wallinstudiet är i synnerhet Liedgrens arbeten viktiga. Dessutom diskuterar Möller ett antal specialstudier. På senare år har teologerna Jan Arvid Hellström och Sven-Åke Selander vidgat perspektivet mot ett mer samhällsorienterat psalmstudium.

Ett problem som först nu verksamma forskare kommit till rätta med är att den slutgiltiga psalmtexten ofta är resultatet av kommittéarbete o.d. Ett därmed besläktat fenomen är att psalmen inte är ett individuellt subjektivt uttryck, utan en brukstext, och att psalmister gärna arbetar eklektiskt. Psalmer skapas ”i en textkultur karakteriserad av tematisk och verbal återanvändning” (s. 29), vilket gör den traditionella litteraturforskningens enskilda komparationer vanskliga. Wallin tillbakavisar dessutom utstuderad konstfullhet och betonar att psalmen är till för uppbyggelse och vägledning (likheten med 1600- och 1700-talsdebatten är f.ö. påfallande). Intertextualitetsbegreppet som lanserades på 1970-talet har dock förvandlat flera problem för den äldre forskningen till resurser: det överindividuella och eklektiska i psalmen gör den till ett särskilt tacksamt studieobjekt för textforskaren.

Möller studerar följaktligen Wallins psalmer mera som kyrkans estetiska, teologiska och ideologiska uttrycksformer än som uttryck för Wallins personlighet och biografi. Psalmen studeras som ”teologisk och andlig ordkonst” – koralmelodierna diskuteras inte. I fem kapitel undersöker Möller ”det varierande samspelet mellan teologisk tematik och psalmpoetisk teknik” (s. 16).

I kapitel I, ”Psalmbokens portaler”, diskuteras psalmen nr. 1, ingångspsalmen ”Upp, psaltare och harpa”,

tillkommen efter en längre tids bristande produktivitet, och psalmen nr. 500 i den wallinska psalmboken. Såväl kyrklig praxis som tyska agendor torde ligga bakom införandet av en ingångspsalms i 1811 års kyrkohandbok. Wallins text tycks oreserverat ha accepterats av psalmbokskommittén. Wallin utnyttjade ”Upp, psaltare och harpa!” första gången i en nyårspredikan i Adolf Fredriks kyrka 1815/16. Hans försök att få texten anonymt publicerad vittnar om en vilja att ”få sina texter kritiserade utan att själv bli kritiserad” (s. 23). Wallin är alltså kreativt prövande och hans hållning öppen. I den text som publicerades i *Stockholms Posten* 23.1.1816 ströks två strofer, där den bedjande individen talar direkt till Gud eller klagar inför Gud ”över en i flärd och synd bortvänd värld” (s. 24). Möller torde ha rätt i att psalmen på detta sätt koncentreras tematiskt.

Möller finner några paralleller i andra kortare psalmer såsom ”Om Guds Ord och Församling” och ”Hvad röst, hvad ljuflig röst, jag hör!” som bildar ett slags embryo till ingångspsalmen. Även psalmen ”Min själ skal lofwa HErran” i 1695 års psalmbok, från vilken Wallin hämtar melodin, är av betydelse.

I Möllers textanalys undersöks tilltalet, subjektrollen samt glidningen mellan personifierat kollektiv och enskilda subjekt. Möller beskriver psalmens retoriska disposition med argumentatio, amplificatio och uppmaning samt peroratio. Icke minst väsentligt är att Möller belyser ”Wallins sinnrika citatvävnad” (Hebréerbrevet, Kolosserbrevet etc.) och konstaterar att psalmen är ”en lysande gensaga mot alla tendenser att avfärda sång och musik i kyrkan” (s. 31). Det sjungna ordet är ett segevapen. Sångens funktion är att väcka en från Gud bortvänd värld.

Vad gäller formuleringen ”Han, för de qvistar torra / Ej hugga vill sitt vinträäd ner” i andra strofen, exempelvis, gjueter Wallin samman två liknelser, nämligen Jesu liknelse om fikonträdet och liknelsen om vinträdet med de torra kvistarna. Möller visar hur Wallin tecknar en frälsningshistorisk utvecklingslinje i psalmen.

I tredje strofen av psalm nr. 1 utnyttjar Wallin allegoriska tolkningar av Höga Visan med brudgummen och bruden som Gud och Själ eller Kristus och kyrkan (Hippolytos av Rom, Origines m.fl.) samt några passager ur Efesierbrevets fjärde och femte kapitel. ”Giv hjärtat med din hand” – psalmsången har en karitativ uppgift. Bilden av den åldrade Moses i psalmen ger konkretion åt den kristna själens trosvissa hänvändelse.

Den skolning i kantiansk moralteologi som Wallin fått är också synlig i vissa formuleringar, där ”en moraliskt påbjuden och efterlevd hållning [betraktas] som i någon mening himmelskt meriterande” (s. 41).

Möller gör en strukturell beskrivning av texten, där han belyser citatens funktion, stundom även i deras ursprungliga kontext. Elsa Norberg ansåg psalm nr. 1 som

”överlastad med retoriska effekter” och motsärandiga allusioner. Möller lyckas i framgångsrik polemik mot henne urskilja en dominerande sammanhållande tematik, organiserad i enlighet med en retorisk grundstruktur, och talar med en musikteknisk term om ”genomföring”, d.v.s. variationer av en dominerande tematik som kan formuleras som ”[k]ravet, glädjen och uppbyggelsen/trösten att gemensamt sjunga den nådefulle Gudens lov” (s. 46).

Psalms nr. 1 har en portalfunktion i psalmboken och antar programmatisk karaktär. Möller ser ”en spegling av Wallins egen samtidsanalys” i psalmens väckelserop. ”Den nya psalmboken blir så också det slutgiltiga tecknet på att den nyandliga tiden är inne.” (s. 47)

I slutpsalmen 500 ”Du som fromma hjertan vårdar” inkorporeras som bekant Jesper Swedbergs ”Herre! signe du och råde”, vilken språkligt lätt revideras.

Det omedelbara tilltalet, hävdar Möller, ”skapar en innerlighet som avviker från ingångspsalmens upptakt” (s. 50). Förgänglighets- och främlingskänsla pareras med ”det trösterika och vägledande gudsordet” (ibid.). En retorisk linje från lovsång till välsignelse blir därmed skönjbar i psalmboken.

Möller diskuterar också den intrikata relationen mellan ingångspsalmen och Wallins predikan vid invigningen av den nya psalmboken 1:a söndagen i advent 1820. Wallin lyfter i sin predikan fram folkets samstämda jubel vid Jesu intåg i Jerusalem (Matt. 21:1 ff.) och inriktar sin predikan på kollektiv tacksägelse. Möller går igenom predikans olika avsnitt (exordium, narratio, evangelietext, argumentatio, peroratio etc.) och frilägger väsentliga tematiska korrespondenser mellan predikan och psalmtext, varvid även belyses hur ledigt Wallin rör sig över genregränser. Hettan stiger i predikan när förhoppningen om den nya psalmbokens användbarhet i alla livets skiften rekapituleras.

I avhandlingens kapitel II belyses psaltarpsalmens förvandlingar. En psaltarparafra av Wallin är mer än omdiktning, den är ”en sinnrikt genomförd kristen interpretation av en gammaltestamentlig text” (s. 129). Från början fanns det tankar att låta psaltarparafraerna utgöra en egen del av 1819 psalmbok, tankar som dock snart övergavs. Psaltarparafraerna spreds över boken.

För att beskriva Psaltarens särställning går Möller tillbaka till Athanasius som på 300-talet påpekade att det är ”den egna själens stämma” man hör vid psaltarläsningen. Psaltaren rymmer alla övriga bibliska genrer och sammanfattar den mänskliga existensen. Psaltaren erbjuder en förebild och är en vägvisare för kristna i olika sekel. Intresset för Psaltaren intensifierades under 1700-talets senare del (Robert Lowth, J.G. von Herder, Hugh Blair), men flera av dess texter mildrades; inslag som stred mot det kristna kärleksbudskapet uteslöts ofta. Särskild betydelse för Wallin har Johan Adam Tingsta-

dus psaltaröversättningar haft. Tingstadius befinner sig mellan nyantik och romantik och söker nära ansluta sig till originaltexten samtidigt som han vill modernisera den och göra den levande. Det märkliga är att det blev Wallin som med sin ”närmast ordmystiska inställning till det gamla svenska bibelspråket” småningom fick Tingstadius översättningar att framstå som förfelade. I synnerhet under senare delen av sitt psalmboksarbete väljer Wallin gärna arkaiserande ord; ”mörkrets” i tidigare versioner utbytes mot ”mörksens”.

Möller inleder med en analys av psalm 10 ”O Gud, som hämnden hörer till!” och dess förhållande till psaltarpssalm 94 och Tingstadius översättning. En psaltars vers där fienden bestäms som det utvalda folkets fiende avlägsnas. Wallinpsalmens Gud ter sig mildare än Psaltarens. Gud är mindre den straffande guden än den varnande, den till lydnad skrämmande. Även när Gud uppträder som hämnare har han så milda drag att Möller frågar sig om inte Wallin trots allt är beroende av ”upplysningens gudsmall”. De onda är inte som i psaltarpssalmen en utpekad grupp, utan ogudaktiga och orättfärdiga i största allmänhet. ”Brottet” i wallinpsalmen är av allmän moralisk-religiös karaktär. De orättfärdiga lever i ”trotsig gudsfrånvändhet”. Frågorna i psaltarpssalmen kan ersättas av trosvishet hos Wallin.

I psalm nr. 33 ”Jag lyfter mina händer” dominerar bilden av Gud som hjälpare och beskyddare. Psalmen är en lätt bearbetning av nr. 95 i 1695 års psalmbok. Psalmen har sitt ursprung i Jacob Arrhenius *Psalm-Profuver* från 1691, tas in i 1695 års psalmbok och bearbetas sedan varsamt i provpsalmböcker. Michael Choræus bearbetning från 1807 är den mest avvikande; i hans version är relationen Gud-Skapelse det centrala. Människolivet är snarast ”en successiv moralisk daning” (s. 83). Wallin författade själv flera versioner: 1811, 1812 och sannolikt i psalmbokskommitténs förslag 1814. Steg för steg återinföres formuleringar som ter sig som lätta bearbetningar av 1695 års. Bearbetningen innebär att man närmar sig ursprunget.

Psalmerna är emellertid trots den nära anslutningen till Psaltaren 121 en helt annan text i en ny religiös kontext. Tilltalsläget är detsamma texten igenom, men variationsrikedomen i fråga om ordval är påfallande. Antalet pronomina har ökat. Det personliga bekännelseperspektivet har renodlats. Psaltarpssalmens Gud är kämpande och stridande, medan Wallinpsalmens är omtänksam och stöttande.

Ibland kan dock relationen vara friare. Psalt. 46 ligger således bakom tre wallinska psalmer (nr. 124 ”Vår Gud är oss en väldig borg”, nr. 227 ”Gud är vår styrke och vårt stöd” och nr. 390 ”En Gud med faders hjertelag”). Möller går igenom de tre psalmerna parallellt strof för strof. Ibland, i synnerhet i 124:2, är förhållandet till Psaltaren så fritt att Möller diskuterar det i termer av

”typologisk vidgning” (s. 99). Wallin framstår i det poetiska arbetet som ”horatiansk lärning” (s. 104).

I samband med psalmen nr. 240 ”Gud! låt min bön dig tackas” diskuterar Möller Wallins psalm gentemot Tingstadius parafra och Oxenstiernas omdiktning. Möller för en polemik mot Liedgren som menat att Oxenstierna i sin text exponerar en ”mäktigare, farligare och därför äfven sublimare gudsföreställning” än den han ger uttryck för i t.ex. *Dagens stunder* (s. 109) och menar att det snarare bl.a. är uppbyggelsemotivet (Gud som vårdande och god) som karakteriserar Oxenstiernas vittra textövning i motsats till psalmen.

Wallins omdiktning, som är en religiös brukstext, betonar mer den enskildes själsliga utsatthet och andliga nöd. I andra fall (nr. 448 ”Gud! lär mig dock besinna”) lyfter Möller fram Wallins lyriska uppfinningsrikedom. Den enskildes förhållande till Gud betonas. Moraliserande och undervisande drag har förstärkts, medan Psaltarens bildspråkliga prakt har tonats ner.

I kapitel III, ”Andaktens vade mecum”, granskar Wallin några kasualpsalmer, d.v.s. psalmer med avseende på särskilda personer, tider och omständigheter, en mycket omfattande textgrupp i 1819 års psalmbok, men också en grupp psalmer som senare tider ansett mindre omistliga. Psalmerna hade vid denna tid en dubbel funktion, dels att läsas, dels att sjungas, och flera av kasualpsalmerna är tydligt avsedda för läsning.

Liedgren har betonat att i dessa psalmer ”kommer det borgerliga och medborgerliga i Wallins väsen och stråvan starkt fram” (s. 132). De moralistiska och didaktiska inslagen är påfallande starka. Upplysningstidens folkuppfostringstankar återfinnes i dessa texter i kombination med romantiska idéer om individ, folk och nation.

Möller betonar hur hustavlans synsätt i kasualpsalmerna förenas med mer moderna tankar. Hustavlans ingick ju, som framhålles, såsom fristående del i Luthers lilla katekes. (Möller observerar att den klassiska treståndsläran t.ex. i Svebilius katekes har försvunnit i Lindbloms katekes från 1810.) Hustavleideologin, som kan sägas spegla det agrara samhället fram till 1800-talet, och treståndsläran ägnas c:a 10 sidor i avhandlingen. Möller bygger här bl.a. på Hilding Pleijels forskning och kritiken av denna.

Religionen är på Wallins tid inte längre självklar som samhällets grund. Möller diskuterar Pufendorfs naturrättslära och 1700-talets intresse för undervisnings- och uppfostringsfrågor. Munthe, Porthan, Neiker och Boëthius blev centralgestalter vid universiteten, och de presenterade en syn på religion, moral och samhälle som delvis var rousseauansk. Hustavlans teokratiska hierarki tonar bort för en syn på kyrkan (religionen i institutionaliserad form) som spridare av moral och sedlighet. En annan allt viktigare aspekt på religionen är dess stats-

nytta. 'Ordo divinus' övergår alltså allt mer i 'ordo politicus'. Kants betydelse i moralfrågor framhäves och Wallins intresse för moderna uppfostrings teorier betonas av Möller.

Möllers syfte i kapitel III tycks vara att ideologikritiskt nalkas kasualpsalmerna med en misstankens hermeneutik, att "studera de utvalda psalmtexterna också som medel för att klassificera, normalisera och forma människors attityder" (s. 149), d.v.s. disciplinering, självdisciplinering och socialisation. Möllers fråga är dock inte *vem* som uppnår något med psalmen, utan *vad* som eftersträvas och uppnås och *hur* detta sker (s. 150). Även i detta kapitel redogöres således ingående för tillkomsthistoria och psalmistisk teknik.

Först granskas tre psalmer om fosterlandet och medborgaren: nr. 301, nr. 302 och nr. 308. I de båda förra finner Möller "en ljus patriotism odlad under åren efter statsvälvningen 1809" (s. 202). Texterna låter oss ana en tidstypisk kombination av patriotism och nationella uppfostringssträvanden, en "legering av patriotism och idealism i Fichtes efterföljd" (s. 153). Den patriarkala traditionen betonas också och Gud uppträder gärna som aktör i historien. Man ber Gud om nationell välgång och lycka. I förbönskatalogen i psalm 302:2 nämner Wallin symptomatiskt nog de fyra stånden, inte hustavlans tre kategorier. I nr. 302:3 finns också anspelningar på den ingångna unionen med Norge.

Psalms nr. 308 "Christen! var för Herrans skull" är däremot socialdidaktisk och inskärper vikten av den enskilda individens underordning; lydnad, plikttröhet och skötsamhet för samhällets överlevnad och välgång. Den riktar sig alltså till den enskilde undersåten.

I följande avsnitt beaktas husbondens respektive tjänarens psalm, nr. 333 och nr. 334. Husbonden skall visa "[m]ildhet och ansvar i förhållande till tjänstefolket och ödmjukhet under Guds blick" (s. 202); hans makt är egentligen delegerad av Gud. Jordelivet blir i viss mening propedeutiskt i förhållande till det eviga livet med husbonden på Guds plats. Den underlydandes främsta dygd bör vara förnöjsamhet. Arbetsdagen beskrivs som levnadsdagen. Psalmerna syftar till ge anvisningar för ett moraliskt gott socialt liv i en tid av förändring, upplösning och oro.

Sist granskas nr. 349 "För Ynglingar" och nr. 351 "För ett ungt fruntimmer". Särskilt varnar Wallin för det personliga felsteget som leder in på syndens väg. Lustan måste bekämpas. Wallins ynglingspsalm framställer idealbilden av en ung medborgare; han bör vara förnöjsam, modig och plikttrögen. Ett för det goda lågande hjärta och en in i det sanna skådande tanke utmärker ynglingen. Viljan betonas starkt, ty när den är satt ur spel skenar de mänskliga negativa begären iväg. Daniel Boëthius ord "Kroppens hälsa och Sinnes munterhet" duger gott för att karakterisera också den wallinske ynglingen. Vad

gäller fruntimmerspsalmen hänvisas till Wallins bebådelsepredikan 1827 "Qvinnans ädla och stilla kallelse" som uppvisar flera paralleller med psalmen. Tilltalet av fruntimret är mera intimt än tilltalet av ynglingen. Den tjänande och tröstande Jesus bör vara hennes förebild. Hon varnas för flärd. Med hänvisning till några uteslutna partier anser Möller att det funnits en strävan att tona ned psalmens eskatologiska motiv och johanneiska allusioner till förmån för kvinnans allmänreligiösa och praktiska gärning i jordelivet. Religiöst särartstänkande kombineras inom den patriarkala samhällsordningen med det sociala, anser Möller.

I kapitel IV genomföres två subtila näranalyser av psalmer ur psalmbokens sista avdelning "Med avseende på de yttersta tingen", nämligen nr. 481 "Hvar är den Vän, som öfver allt jag söker", ursprungligen tryckt i samband med invigningen av ny begravningsplats för Västerås och S:t Ilians församlingar 4.7.1818, och nr. 483 "En fridens engel ropar: kom", tryckt i *Stockholms Posten* 31.10.1818 under rubriken "En Christen på sin Sotsång. Psalm". Psalmerna har olika disposition och tema. Nr. 481 "domineras av det transcendentala begärets rastlösa sökande, från förtvivlan, tillfällig lindring och förstärkt oro, till aningsfull glädje" (s. 235) och intensifierad längtan efter målet. Här innebär föreningen med det Absoluta begärets utslocknande.

De yttersta tingen behandlas av Wallin "med ett hoppets ljus och skönhet" främmande för 1695 år psalmbok. Ibland kunde uppfattningen av Gud och evigheten bli "starkt platoniserande" (Liedgren), som just i psalm nr. 481. Med hjälp av utblickar till en psalm av Samuel Hedborn samt andra wallinspsalmer visar Möller vad som skiljer texten i nr. 481 från psalmer med mer traditionella texter.

Möller kan vad gäller psalm nr. 481 hänvisa till ett osedvanligt stort antal tidigare analyser, varav några obestridligen kan te sig perifera i förhållande till psalmen (komparationer med Goethedikter etc.). Särskild vikt lägger Möller med rätta vid Olle Holmbergs uppsats i *Samlaren* 1925, där genreaspekten betonas.

I centrum för Möllers egen tolkning står det själsliga begäret, men analysen disponeras efter den retoriska mall som ligger bakom psalmen. Utgångspunkten i *exordium*, d.v.s. strof 1, är Höga Visan och Möller betonar anaförernas och inrimmens betydelse för att återge den längtan som stegras i gryningen och i skymningen visar sig ha varit resultatlös. Tidigare forskningsrön, där Emmausepisoden i Lukasevangeliet och Angelus Silesius herdevisa anförts som intertexter, diskuteras.

Dessa båda sistnämnda analyser är av mer tematisk karaktär; de följer själens sökande i ett nordiskt landskap i högsommarprakt. Det är först i strof fem som "tanken på att det sköna i det ändliga är en skrift som rätt tydd berättar om frånvaron av sin egen fullkomlig-

het” (s. 216) blir tydlig. Av särskilt intresse är dödsuppfattningen. Möller är öppen för tvetydigheten i psalmens sista strof. Är det fråga om ett bortomjordiskt möte med Herren, vilket antydes av nattvardsmetaforiken, eller är det ett inomvärldsligt möte som sker, d.v.s. en beskrivning av nattvardsmålet (vilket E.G.A. Sandstedt hävdar)? Möller lämnar frågan öppen.

Psalm nr. 483 beskriver mer utförligt det som själen emotser i livet efter detta. Begäret är här mer ett begär att få se, att få veta redan nu, m.a.o. ett slags kunskapsbegär. I nr. 483 ser vi ”det definitiva genombrottet” i svensk idétradition för ”den nya ljusa dödsbild” som återfinnes hos Lessing och Herder (s. 229). Den anropande ängeln är en Thanatosgestalt.

I avhandlingens sista kapitel, kapitel V ”Kristusportalen”, analyserar Möller återlösningspsalmen nr. 45 ”Huru länge skall mitt hjerta” (publ. 11.4.1816), en av Wallins ”mest komplexa och innehållsrika psalmtexter”. Av samtida kritiker som Franzén och Palmblad uppskattades den för sin ”äkta mysticism” och sitt andliga ’formspråk’ (s. 239). Psalmtexten relateras till ett tal Wallin höll i Svenska Bibel-sällskapet 27.4.1816, vilket i stort sett utvecklar samma ämne. Här tycks i andra strofen den jordiska belägenheten delvis vara det som utgör ”det verkliga hindret för den återförening” (s. 245) som innebär stillandet av begäret. I tredje strofen skymtar en ljusning: den enskilda människans känslighet tycks också utgöra garantin för återlösningsen. I första hälften av denna psalm tvingas människan blicka in i sig själv för att bli medveten om sin längtan och bli ”mottaglig för frälsningen genom Kristus” (s. 249). I sjätte strofen gestaltas inkarnationen genom den gudomliga andens descension. Åttonde strofen pekar med sina citat ur Johannesevangeliet på Kristus som ”är med oss i detta livet, liksom i himmelen på uppståndelsens dag” (s. 255). Det finns med andra ord utpräglat existentiella drag i psalm nr. 45.

På de sista sidorna öppnar Möller perspektivet mot romantikens johanneiska Kristusbild över huvud och drar paralleller främst med Geijer, som ju menade att även om de heliga skrifterna försvunne skulle uppenbarelsens ljus ej vika från människosjälen. Psalmerna är så disponerade att de skildrar människans väg från behovet av frälsning via sinnesförändring till återlösnings genom Kristus, från individuell isolering till kollektiv gemenskap. Psalmisten Wallin dröjer, framhåller Möller, liksom predikanten hellre vid ”den enskilda människans själsliga brottning” (s. 258) än vid en utförlig skildring av det teologiskt centrala, Kristi ställföreträdande lidande.

Psalmerna analyseras i sin helhet, vilket gör textstudierna betydligt mer användbara än om Möller stannat vid de för Wallins utveckling mest väsentliga avsnitten. Möllers pedagogiskt föredömliga utredningar kommer

med all säkerhet att användas i den akademiska undervisningen.

*

Håkan Möllers avhandling har många goda egenskaper. Mer än sina föregångare observerar han retoriken, dels vad gäller psalmens uppbyggnad, dels vad gäller vem som talar och från vilken position talet sker – samt i viss mån vem det riktas till. Hans metod i de inledande avsnitten bygger i övrigt på stilanalys och närläsning. Hans analys av ”Upp psaltare och harpa!” är synnerligen skarpsinnig. De avslutande analyserna av ”Hvar är den vän” och ”En fridens engel ropar: kom!” öppnar sig dock metodiskt mot en form som erinrar om tematisk kritik (framhävandet av begäret etc.). Avhandlingsförfattaren visar alltså att han behärskar flera litteraturvetenskapliga metodtraditioner.

Håkan Möller visar observans och skepsis vad gäller kontexter av olika slag och för en balanserad diskussion vad gäller språkanvändningens betydelse (s. 36). Avhandlingen ger en god bild av det wallinska psalmbokarbetet, dess karaktär av, som Elsa Norberg uttrycker det, ”teamwork”.

I fokus står Wallin hantverkaren som sammanväver bibelcitater till pregnanta och kraftfulla formuleringar. I synnerhet kommer wallinpsalmens dynamiska karaktär och bågliknande disposition till sin rätt: psalmen går ofta från frågor via tvivel och ångest till visshet. Dessutom understryker avhandlingsförfattaren det transcendentala begäret och sökandet. Den Wallin som framträder i avhandlingen är en för dagens läsare och forskare *angelägen* Wallin och man märker att Håkan Möller haft god kontakt med övrig romantikforskning.

Min skepsis koncentreras till de ideologisk-historiska delarna av avhandlingen, d.v.s. analyserna av kasualpsalmerna är inte alltid tillräckligt subtila. Författaren uppehåller sig alltför länge vid ytan och hamnar ibland till och med i parafra. Beklagligtvis avstår avhandlingsförfattaren från att se motsättningar mellan texter av olika slag i tolkningen, t.ex. mellan psalm nr. 351 ”För ett ungt Fruntimmer” och Wallins bebådelsedagspredikan 1827. Avhandlingsförfattaren använder helt enkelt bebådelsedagspredikan för att styrka ett resonemang om tematik och ideologi i psalmen, vilket osynliggör skillnaderna.

Så vitt jag kan se präglas psalm nr. 351 betydligt mer av romantisk ideologi än bebådelsedagspredikan 1827, vilket i och för sig är tydligast i de uteslutna wallinpartierna citerade på s. 194f., där kvinnans närhet till gudsuppenbarelse betonas (”Tills hon får med glädje skåda / Stenen vältad ifrån griften, / Och den salighet bebåda, / Som står upp ur tidens skiften”). Men även i den slutgiltiga versionen finns ju formuleringar som ”Qvinnans

hjerter templet vare / Der din kärlek renast brinner” eller ”Hon med himmelsk frid förlike / Hvad en jordisk tvedrækt skilde, / Och en förgård till Guds rike / Småningom af jorden bilde!” Detta uttrycker ju något helt annat än den ortodoxa lutherska teologins syn på kvinnans position. Psalmen präglas så vitt jag kan se icke alls av samma förakt för kvinnan som de citat ur bebådelsedagspredikan som Möller anför. Diktens unga fruntimmer söker sitt stöd inte bara hos Jesus utan också hos Bibelns kvinnor (Maria Jesu moder, Maria Magdalena etc.), vilka Wallin med sin sedvanliga bibelcollageteknik elegant introducerar i texten. Detta kan bero på genren; poeten Wallin lever i en tid där vissa av romantikens skaldar börjat se den älskade kvinnan snart sagt som analog med Kristus (t.ex. Sophie hos Novalis). En av milstolparna i genusperspektivets historia är faktiskt den särartsfeminism som först uppträder i det sena 1700-talet och som låter kvinnan spela en mer betydelsefull roll än tidigare i luthersk tradition.

I den recension i *Kometen* i augusti 1827 som anföres i avhandlingen (s. 199 f.) och troligen är författad av Johannes Dillner beskylls Wallin för att ha tecknat en ”romanhjetinna”. Frågan är om insinuationen inte har visst fog för sig (men på ett annat sätt än *Kometen* föreställt sig); det är ju just via *litteraturen* som en ny kvinnouppfattning introduceras i svensk idétradition. I *Kometen* heter det däremot, som Möller citerar, ”Salighetens ordning är densamma för kvinnan som för mannen” (s. 200). Att sedan Wallin i sin predikan utförligt uppehåller sig vid de kvinnor som *inte* uppfyller idealet torde inte behöva kommenteras här, lika litet som det faktum att andra författare utvecklade den romantiska kvinnosynen på ett mer konfliktfritt sätt än Wallin. (Wallin är ju en tydlig motståndare till kvinnans *intellektuella* emancipation.)

En felfinnare kan naturligtvis, som alltid, haka upp sig på detaljer. Vad gäller Tingstadius tycks viss begreppsförvirring råda. ”Gustaviansk” och ”fransk-klassicismisk” tycks liktydiga såväl i avhandlingen som kanske bland föregångarna (s. 61). Men såväl gustavianerna som Tingstadius har avlägsnat sig tämligen långt ifrån Bossuet m.fl.—vi har ju ett 1700-tal emellan. Någon gång kan en slutsats te sig alltför krass: ”Däremot kan man iakttä en tendentiös strävan att betona särskilda sidor hos Gudomen som det ligger närmast till hands att skriva på den i samtiden dominerande teologiska *trendens konto*.” (s. 129; min kurs.) Å andra sidan, och oftare, kan vissa kommentarer, som den om det eventuella radikala religiösa klimatotslaget på s. 221 f. te sig kryptiska.

Att internationella utblickar saknas är fullt förståeligt med tanke på den tid som i dag står till en avhandlingsförfattarens disposition, men läsaren önskar sig naturligtvis dylika i en kommande framställning.

Formuleringar hos Håkan Möller ger faktiskt många

goda förslag till fortsatt forskning. Det gäller t.ex. förhållandet till Kant (s. 126) eller den latinska poesins betydelse för Wallin. Det gäller även treståndsläran enligt hustavlans. Hur löser Wallin spänningen mellan treståndslära och fyrståndsricksdag ideologiskt? En utredning av intertextualitetsbegreppet sker i not 27 på s. 28. I själva verket anar läsaren här oanade möjligheter. I synnerhet som avhandlingsförfattarens t.ex. på s. 117 och s. 206 visar en sund skepsis mot försök att fastställa ”ursprunget”. Att försoningen knytes till Kristi födelse i psalm nr. 45, inte till hans lidande och död (s. 251), vore likaså värt en närmare analys.

Håkan Möllers förhållande till tidigare forskning är gott, och jag vill gärna framhålla hans omsorgsfulla diskussion med andra forskare (t.ex. om judendomen och Wallin, s. 69 f. inkl. noter). Möller är en sansad och försiktig forskare som finner ”skäl att reservera sig mot förhastade slutsatser” (s. 129).

Avslutningsvis vill jag betona avhandlingsförfattarens skarpsinne och många goda utredningar och iakttagelser. På sidan 36 återfinns vi en subtil utredning av kärleken såsom den uttryckes i psalm nr. 1 strof 3 (”Så kom i helig prydnad”). Vad gäller ”För Ynglingen” är den välfunna jämförelsen med Tegnér’s ”Ungdomen” av högsta relevans. Synpunkterna på Wallins förstärkning av psaltarpsalmens påtagliga överensstämmelse ”mellan sol och lag” blir synnerligen givande, när Möller framhåller att Wallin i psalm nr. 140, andra strofen, skapar en metafor för solen, ”Den gyllne skriften”, vilken anteciperar tredje strofens ”Ordet” (s. 123). Så knytes ”det fröjdefulla Ordet” till solen och lagen.

Håkan Möllers välskrivna och synpunktsrika avhandling *Den Wallinska Psalmen* fyller en hittills besvärande lucka i svensk litteraturvetenskap och stimulerar till vidare forskning såväl inom ämnet svensk romantik som inom ämnet hymnologi.

Roland Lysell

Jørgen Lorentzen, *Mannlighetens muligheter*. Aschehoug, Oslo 1998.

Vad händer med mannen vid mötet med en kvinna som önskar rätt till politiskt inflytande och rätt att bestämma över sin egen kropp? Vilka upplevelser har mannen när pater familias-strukturen ersätts av en borgerlig familj, där alla i princip har lika rättigheter? Så lyder några av de frågor med vilka Jørgen Lorentzen nalkas fyra litterära verk, Knut Hamsuns *Mysterier* (1892), Arne Garborgs *Trøtte mænd* (1891, trilogin *Mannfolks* sista del, påbörjad 1886), August Strindbergs *Fadren* (1887) och Fjodor Dostojevskijs *Idioten*.

Lorentzens avhandling blir därmed ett av de första skandinaviska exemplen på den maskulinitetsforskning